

Kiss László

„ALACSONY STÁTUSZÚ” SZAKOK AZ ALAPKÉPZÉSBEN

A legalacsonyabb felvételi átlagpontszámú alapszakok hallgatóinak szociodemográfiai és tanulmányi körülményei, valamint munkaerő-piaci helyzetük főbb jellemzői

Bevezető

Az utóbbi években – nagyrészt a diplomás pályakövetési és az ehhez kapcsolódó hallgatói kutatások, valamint a felsőoktatási jelentkezésekkel kapcsolatos tanulmányok révén – egyre több információval rendelkezünk a felsőoktatásban tanuló hallgatók demográfiai jellemzőiről, szociális háttéréről, valamint általános jelentkezési stratégiáikról, munkaerő-piaci elhelyezkedési esélyeiről, integrációjuk körülményeiről. A vizsgálatok fókusza az általános tendenciák bemutatása mellett többnyire a frekvenciánál magasabb szakok bekerülési és kibocsátási körülményeire, a legnagyobb szakokra, vagy az „elitképzés” különböző kérdéseire irányul.¹ Az elemzések kevesebb figyelmet szentelnek azon szakok, képzések csoportjának, amelyek nem pozitív irányban „lógnek ki” a mezőnyből, hanem a jelentkezési-felvételi adatok, pontszámok alapján felállítható „kiválósági” lista alsó részében helyezkednek el. Róbert Péter 2000-ben megjelent tanulmányában bemutatja, hogy a felsőoktatás úgymond „piacképes” és „nem piacképes” szakjain eltérőek a szelekciós mechanizmusok. A „piacképes” szakokon egyre erősebb a szelekciós hatás, ami azt eredményezi, hogy az alacsonyabb társadalmi státuszú jelentkezők kisebb eséllyel pályáznak ide, és ezzel párhuzamosan a felsőoktatás kevésbé, vagy egyáltalán nem piacképes szakjaira jutnak be (Róbert, 2000).

A 2011-es év jelentkezési adatait vizsgálva az első helyes bejutási arány (tehát azok aránya, akik az első helyen megjelölt képzésre jutottak be) kis képzési létszámú művészeti, művészetközvetítési, illetve speciális igazgatási, sport- vagy egészség-tudományi szakokon a legalacsonyabb. A legmagasabb átlagpontszámú felvettekkel a gazdaságelemzés, a pszichológia, az alkalmazott közgazdaságtan alapszakok, továbbá az általános orvos, fogorvos, gyógyszerész, illetve az állatorvos egységese-

1 Többek között Bander, 2011; Fábri, 2009; Veroszta, 2011.

osztatlan szakok „büszkélkedhetnek”. Munkánkban arra keressük a választ, mi jellemzi azokat a szakokat, amelyek nem tartoznak a legkeresettebb szakok közé, viszonylag magas bejutási aránnyal és kifejezetten a legalacsonyabb átlagpontoszámú felvéttsoporttal rendelkeznek. A legalacsonyabb bejutási átlagpontoszámú szakok körének meghatározása után megvizsgáljuk hallgatóik társadalmi hátterét, iskolai előmenetelük, tanulmányaik főbb körülményeit, majd megnézzük, milyen e szakok végzett hallgatóinak munkaerő-piaci integrációja.

Első hipotézisünk szerint a legalacsonyabb átlagpontoszámú szakok, bár nem tartoznak a klasszikus tömegszakok közé, hatásukban hasonlóak, a közepes és az alacsonyabb társadalmi státuszú csoportok nem a legkiválóbb tanulmányi eredményekkel rendelkező gyermekei számára nyújtanak felsőfokú tanulmányi lehetőséget. A munkaerő-piaci integráció szempontjából viszont – második hipotézisünk szerint – a „nem piacképes” szakok közé tartoznak: az ezeken a szakokon végzettek várakozásaink szerint kevésbé sikeresek a munkaerőpiacon, alacsonyabb státuszú pozíciókat tudnak megcélozni, ehhez kapcsolódóan az anyagiak terén is elmaradnak diplomás társaiktól. E képzések társadalmi mobilitásban betöltött szerepét jelentősnek, de korlátosnak tartjuk, a középső és alsóbb társadalmi rétegek leszámítottjait irányítják diplomás pályákra, azonban nem a legmagasabb, talán nem is a „középső”, hanem elsősorban az alsó szintű diplomás pozíciókba.

A legalacsonyabb átlagpontoszámú szakok körének meghatározása

Elemzésünkbe azokat az alapszakokat vontuk be, amelyek a 2008–2011 közötti négy év általános felvételi eljárásaiban a felvett hallgatók átlagpontoszámát tekintve legalább három évben a rangsor utolsó tizenöt szakja közé kerültek (tehát a tizenöt legalacsonyabb felvett-átlagpontoszámmal rendelkező szak közé tartoztak), kiegészítve az először 2010-ben indított csecsemő- és kisgyermeknevelő alapszakokkal, amely 2010-ben és 2011-ben is az „alsó” tizenöt szak között helyezkedett el. A szakok átlagpontoszám-adatainak megállapításánál (és ennek megfelelően a későbbi elemzés során is) csak a nappali munkarendre felvételt nyerteket vizsgáltuk; a levelező, esti és távoktatás munkarendeken a nappalisoktól eltérő élethelyzetben lévő, jellemzően idősebb, tanulmányaikat legtöbbször család és/vagy munka mellett végző hallgatókat találhatunk, akik ennek következtében más jelentkezési motivációval, más igényekkel és más munkaerő-piaci (elhelyezkedési) esélyekkel és stratégiákkal rendelkeznek, mint nappali képzésben tanuló társaik.

Az így kialakított mintába a következő alapszakok kerültek: állattenyésztő mérnöki, anyagmérnöki, csecsemő- és kisgyermeknevelő, egészségügyi gondozás és prevenció, egészségügyi szervező, faipari mérnöki, földmérő és földrendező mérnöki, könnyűipari mérnöki, környezettan, mezőgazdasági és élelmiszeripari gépészmérnöki, mezőgazdasági mérnöki, műszaki szakoktató, növénytermesztő mérnöki,

óvodapedagógus, romológia, tanító, vadgazda mérnöki, védelmi igazgatási. A szakok közül 5 az agrár-, 5 a műszaki, 3 a pedagógusképzés, 2 az orvos- és egészségügyi, 1-1 pedig a bölcsészettudomány, a jogi és igazgatási (2012-től közigazgatási, rendészeti és katonai), valamint a természettudomány képzési területéhez tartozik. Az erre a 18 szakra felvett nappalis hallgatók a négy évben az összes nappali alapszakos képzésre felvett 6,5–7 százalékát teszik ki, az abszolút számokat tekintve évente 3–4000 nappalis.

A felvettek átlagpontszáma az összes nappali alapszakos képzésre bejutott hallgatót nézve 2008-hoz képest jelentősen megnőtt. Az elért pontszámok változásánál természetesen figyelembe kell venni, hogy 2009-ig minimum 160, 2010-től viszont már 200 pontot kellett elérni a bejutáshoz. Ha a vizsgálatba bevont szakok felvettjeinek összesített átlagpontszámát nézzük, megállapíthatjuk, hogy az általános tendenciának megfelelően ez is emelkedett, viszont még így is nagyjából 40 ponttal (2009-ben mintegy 60 ponttal) elmarad a teljes populációétól. Az egyes mintába került szakok közül a legalacsonyabb átlagpontértékek az anyagmérnöki, a könnyűipari mérnöki, a faipari mérnöki és a környezettan alapszakokat jellemzik.

A legalacsonyabb pontátlagú szakok (felvett) hallgatóinak szociodemográfiai jellemzői

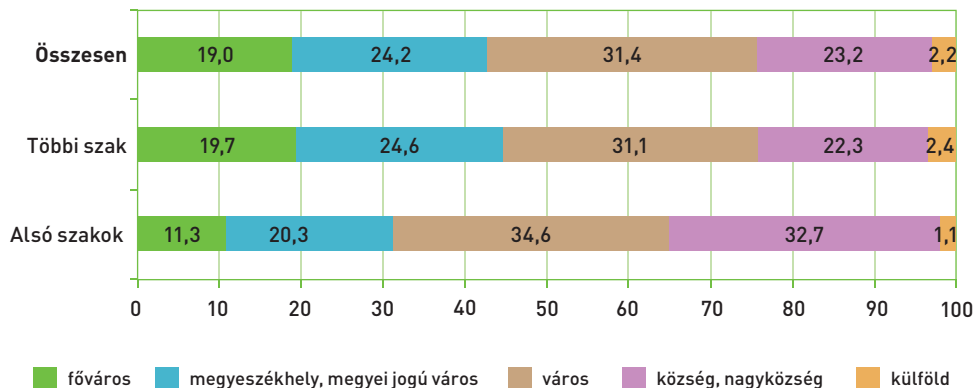
A felvettek demográfiai jellemzői a négy vizsgált évben nem változtak számottevően az elemzésbe bevont szakokon.² Az egyik legszembetűnőbb sajátosság, hogy az „alsó szakok” nemi megoszlás szempontjából nagyon kevés kivétellel (könnyűipari mérnök, környezettan, romológia, védelmi igazgatási) kifejezetten szegregáltak, vagy erős (70 százalék körüli) női vagy ugyanilyen férfi többség jellemzi őket.³ Az átlagéletkort tekintve nem találunk érdemi különbségeket, ugyanakkor a felvetteket lakóhelyük településtípusa szerint vizsgálva a legalacsonyabb pontátlagú szakokon erős községi felülreprezentáltság vehető észre, a fővárosból, valamint a megyeszékhelyekről érkezők pedig lényegesen kisebb arányban vannak jelen itt, mint az összes nappali alapszakos felvett körében ($p = 0,000$). Az összefüggés fordítva is igaz: a jelentkezési adatok szerint a községi lakóhellyel rendelkező felvettek szignifikánsan nagyobb arányban kerülnek be a legalacsonyabb átlagpontszámú szakokra, mint a többi szakra ($p = 0,000$).

2 A jelentkezési és felvételi adatok elemzését a továbbiakban a 2011-es általános felvételi eljárás adatbázisa alapján végezzük. (Jelentkezési és felvételi adatok 2011.) Az ettől eltérő adatforrást külön jelöljük.

3 Női dominanciájú szakok: állattenyésztő mérnök, csecsemő- és kisgyermeknevelő, egészségügyi gondozás és prevenció, egészségügyi szervező, óvodapedagógus, tanító; férfi többségű szakok: anyagmérnök, faipari mérnök, földmérő és földrendező mérnök, mezőgazdasági és élelmiszeripari gépészmérnök, mezőgazdasági mérnök, műszaki szakoktató, növénytermesztő mérnök, vadgazda mérnök.

1. ábra. Nappali alapszakos felvett hallgatók lakóhelyük településtípusa szerint, 2011. általános eljárás (%)

$N_{\text{összes}} = 42\ 750$

Forrás: Jelentkezési és felvételi adatok, 2011.

Adataink alapján lehetőségünk nyílik arra is, hogy megnézzük az egyes előnyben részesítési jogcímeikért járó többletpontokat kapott felvettek arányát az összes nappali alapszakos felvett, és a legalacsonyabb átlagpontszámú szakokra bejutott új hallgató körében is. A gyeseért, gyedért, valamint a fogyatékoságért többletpontokat kaptak tekintetében nincs különbség az arányokban: a legalacsonyabb átlagpontszámú szakok nappali munkarendjére felvettek 0,5 százaléka kapott gyermekgondozásért, 2,3 százaléka valamilyen fogyatékoságért többletpontot. Komoly viszont a különbség az „alsó szakok” és a teljes csoport között a hátrányos helyzet esetében: míg az összes nappali alapszakos felvett 8,7 százaléka, addig a munkánkban vizsgált 18 alapszak felvettjeinek 12,8 százaléka részesült többletpontban hátrányos helyzet jogcímén.⁴

A jelentkezési-felvételi adatok nem tartalmazzák a család szociális körülményeire vagy a szülők iskolai végzettségére vonatkozó adatokat. A Diplomás Pályakövető Rendszer részeként végzett hallgatói felmérések eredményei alapján azonban módunkban áll megvizsgálni a legalacsonyabb bekerülési átlagpontszámúként definiált szakok hallgatóinak szociodemográfiai hátterét, illetve annak egyes objektív és szubjektíve érzett elemeit.⁵

4 Hátrányos helyzetűnek minősül az a hallgató, aki a beiratkozás időpontjában nem tölti be 25. évét, aki után rendszeres gyermekvédelmi támogatást folyósítottak, aki jegyzői védelemben részesült, rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult, vagy állami gondozott volt. Halmozottan hátrányos helyzetű az a hallgató, akinek törvényes felügyeletet ellátó szülője legfeljebb alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik, vagy akit tartós nevelésbe vettek. (Bódi-Garai, 2011. 73.)

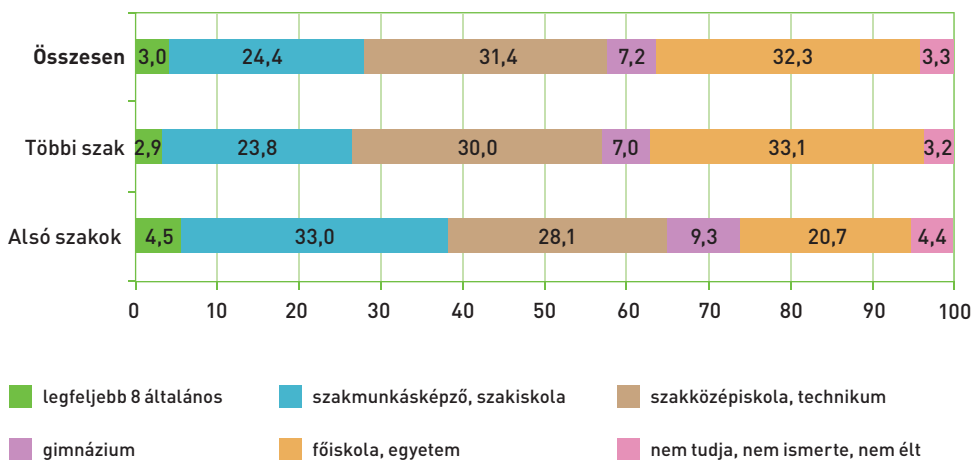
5 Az elemzéshez a felsőoktatási intézmények által végzett 2011-es hallgatói felmérések összesített adatait használjuk. A teljes minta nagysága 45 290, a nappali alapszakosoké 23 796 fő. A vizsgált, legalacsonyabb bekerülési átlagpontszámú alapszakosok mintában szereplő hallgatóinak létszáma 1563 fő.

A nappali alapszakos hallgatók szüleinek iskolázottsága magasnak tekinthető. Az intézményi felmérések adatai szerint az összes nappali alapszakos hallgatót vizsgálva látható, hogy az apák 36,1, az anyák 42,8 százaléka felsőfokú végzettséggel rendelkezik. A szakmunkás apák aránya a teljes nappali alapszakos csoportban 22,3 százalék, szakmunkás végzettségű anyja a nappali alapszakosok 11,7 százalékának van, a legalacsonyabb képzési szintet be nem fejezett szülők aránya ugyanabban a körben 3-4 százalék.

A legalacsonyabb bekerülési átlagpontszámú szakok hallgatói szembetűnően más iskolázottságú családokból érkeztek. Összességében elmondható, hogy az anyák ezen szakok nappalis hallgatóinál is iskolázottabbak, mint az apák, felsőfokú végzettséggel viszont csak 31,2 százalékuk rendelkezik, az apák esetében ez az arány mindössze 20,1 százalékos. A felsőfokú végzettségű anyák kétharmada főiskolán folytatta tanulmányait. A szakközépiskolai vagy gimnáziumi érettségivel bíró szülők arányában nincs érdemi különbség a vizsgált és a referenciacsoport között, a bekerülési átlagpontszámot tekintve „sereghajtó” szakok hallgatóinál ugyanakkor lényegesen nagyobb a szakmunkás végzettségű szülők aránya (apák 33 százalék, anyák 17,6 százalék), mint a többi nappali alapszakos hallgató körében. A különbség az egyes vizsgált csoportok között minden esetben szignifikáns ($p = 0,000$).

2. ábra. Nappali alapszakos hallgatók az édesapa legmagasabb iskolai végzettsége szerint (%)

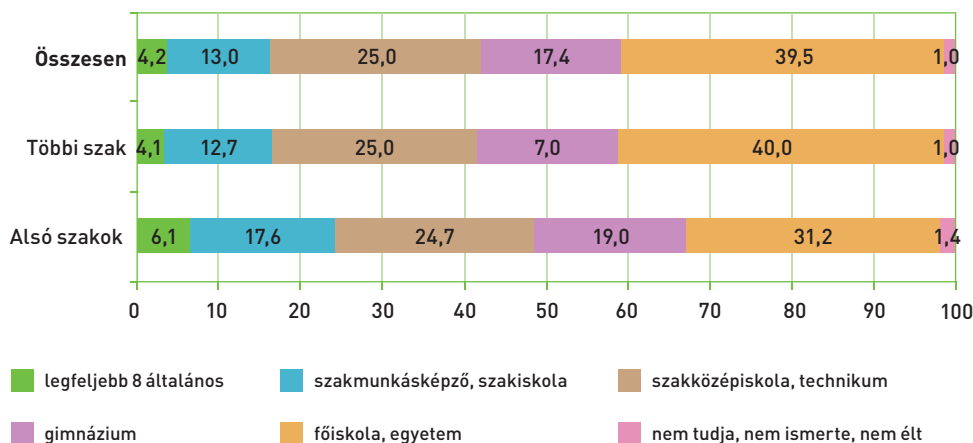
$N_{\text{összes}} = 23\ 612$

Forrás: Hallgatók 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

3. ábra. Nappali alapszakos hallgatók az édesanya legmagasabb iskolai végzettsége szerint (%)

$N_{\text{összes}} = 23\ 625$

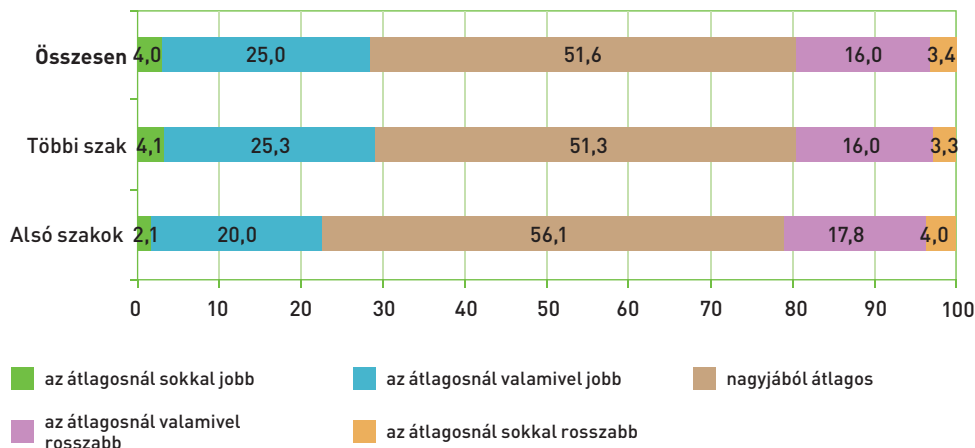
Forrás: Hallgatók 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

A felmérésben a válaszadókat arra is megkértük, hogy ötfokú skálán értékeljék családjuk anyagi helyzetét abban az időszakban, amikor 14 évesek voltak. A skála egyik végpontja „az átlagosnál sokkal jobb”, a másik „az átlagosnál sokkal rosszabb” volt. A legalacsonyabb bekerülési pontszámú szakok nappalis hallgatóit összevetve a teljes nappali alapszakos populációval jól látható, hogy előbbieket a „skála közepén”, a „nagyjából átlagos” anyagi helyzetű családi háttérrel rendelkezők körében felül-reprezentáltak. Az átlagosnál rosszabb anyagi helyzetben élők aránya alig nagyobb, mint a referenciacsoportban, az átlagosnál jobb helyzetű családok gyermekei viszont lényegesen kevesebben vannak közöttük.

Amennyiben kisebb-nagyobb megszorításokkal, de elfogadjuk a társadalmi státusz fogalmának a lakóhely településtípusával, a szülők iskolai végzettségével, valamint a szubjektíve érzett gyermekkori családi anyagi helyzettel történő operacionalizálását, elmondhatjuk, hogy első hipotézisünk igazolódott. A legalacsonyabb bekerülési pontszámú alapszakos nappalis hallgatóit egy nagyjából átlagos anyagi hátterű, szakmunkás vagy szakközépiskolát végzett apával és érettségizett anyával rendelkező, nagyrészt községi vagy kis- és középvárosból származó csoportként azonosíthatjuk.

Gáti diplomás pályakövetési adatokon végzett 2010-es elemzésében arra a megállapításra jut, hogy az iskolai előnyök generációk közti újratermelődése (tehát a felsőfokú végzettségű szülők gyermekének diplomaszerzése) elsősorban a jogi, az orvosi és a természettudományi pályákon van jelen. A reprodukció (tehát a felsőfokú végzettségű szülők megléte) – mint írja – legkevésbé az agrár-, valamint a

4. ábra. Nappali alapszakos hallgatók megítélése családjuk anyagi körülményeiről (%)

N_{összes} = 23 593

Forrás: Hallgatók 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

pedagógusképzés területek végzettjeinél figyelhető meg. Ez alapján ez utóbbiakat a „legnyitottabb” szakterületeknek nevezi. (Gáti, 2010. 159.)

Mint a „legalacsonyabb bekerülési pontszámú”-ként definiált szakok felsorolásánál is láthattuk, az általunk jelenleg vizsgált szakcsoportban a „nyitottnak” nevezett agrár- és pedagógusképzés képzési terület nyolc szakja is képviselteti magát. Érdekesnek tűnt annak megvizsgálása, hogy vajon ez a „nyitottság”, azaz az alacsonyabb iskolai végzettségű szülői háttérrel rendelkező hallgatók nagyobb aránya a teljes képzési területet jellemzi-e, vagy képzési területen belül is eltérő sajátosságokkal bírnak az alacsony bekerülési pontszámú alapszakok.

Az agrárképzés esetében nem találtunk szignifikáns eltérést a legalacsonyabb pontszámú szakok, valamint a többi szak hallgatóinak szülői iskolázottságát illetően. A pedagógusképzésnél azonban már egyértelmű volt a különbség a vizsgált mintába tartozó óvodapedagógus és tanító alapszak, valamint a terület harmadik jelentős alapszakja, a gyógypedagógia között.⁶ Felsőfokú végzettségű apával összességében az óvodapedagógusok és tanítók 18, míg a gyógypedagógusok 29,3 százaléka, diplomás anyával előbbiek 28,9, utóbbiak 42,5 százaléka rendelkezik. Az óvodapedagógusok és a tanítók körében ugyanakkor szignifikánsan magasabb a szakmunkás apával (36,1 százalék a 25,3 százalékkal szemben) és szakmunkás anyával (19 százalék a

6 A csecsemő- és kisgyermeknevelő alapszak adatai az alacsony elemszámok miatt önállóan nem értelmezhetőek.

13,6 százalékkal szemben) bírók aránya. (Az apák esetében $p = 0,001$, az anyák esetében $p = 0,002$.) Ez a képzési terület tehát az egyébként meglehetősen gyakran emlegetett speciális vs. általános képzések mentén egyértelműen kettéválk. „Nyitott” szakoknak inkább az utóbbiak, az ország sok intézményében, sok vidéki helyszínen is hozzáférhető óvodapedagógus és tanító alapszakok tekinthetők, míg a Budapest mellett csak három vidéki helyszínen (Győr, Kaposvár, Szeged) oktatott gyógypedagógia némileg „exkluzívabb” háttérű hallgatókat képez.⁷

Tanulmányi életút és teljesítmény

A középiskolai életút jellemzői – iskolatípus és teljesítmény

Az elmúlt mintegy két évtizedben a középfokú képzésben jelentős szerkezeti változások zajlottak le. A gimnáziumok között megjelentek a 6 és 8 osztályos, továbbá az 5 osztályos, nyelvi előkészítő évfolyammal indító iskolák, és terjedni kezdett a 12. évfolyam, illetve az érettségi utáni évfolyamok. A 13–15. évfolyamon tanulók a 90-es évek végére a középiskolai tanulónak mintegy egytizedét tették ki, 2008/2009-ben már 81 710-en tanultak 12. feletti évfolyamon, ami a középfokon tanulók 14,5 százalékát tette ki. (Imre–Híves, 2010. 42.) A szerkezetváltó iskolák alapításában a kilencvenes években különféle stratégiai szempontok (tanulói létszám növelése, forrásokhoz való jobb hozzáférés lehetősége stb.) mellett igen nagy szerepet játszott a hatékonyabb tehetséggondozási rendszer kialakítása, a tanterv javítása, a presztíznövelés, valamint a jobb továbbtanulási arány elérése. (Fehérvári–Liskó, 1996. 48.)

A szerkezetváltó iskolák iránti érdeklődés (és ezzel összefüggésben a felvételi szelekció erőssége) a kilencvenes évek második felében visszaesett, ez a változás azonban elsősorban a kisebb települések iskoláit érintette, a nagyvárosokban működő szerkezetváltó intézményeknek hatékonyabban sikerült fenntartaniuk presztízsüket, illetve kiemelt szelekciós lehetőségeiket. Ahogy a kilencvenes évek közepén készült tanulmányában Fehérvári és Liskó megfogalmazta: „Ez a jelenség arra utal, hogy a szerkezetváltó iskolák képzési kínálata elsősorban az értelmiségi és középosztályi családok gyerekeinek szól, és a kisebb településeken azért csökkent egy-két év után olyan drasztikusan a jelentkezők aránya, mert egyszerűen nincs tartósan elegendő számú »fogyasztója« ennek a képzési formának.” (Fehérvári–Liskó, 1996. 89.)

⁷ A teljességhez hozzátartozik, hogy a műszaki képzési terület legalacsonyabb bejutási pontszámmal jellemezhető szakjai, valamint az orvos- és egészség tudomány területéhez tartozó egészségügyi gondozás és prevenció, valamint egészségügyi szervező szakok az apák iskolai végzettségét tekintve ugyancsak kilógnak a területek többi szakjai közül (az anyák iskolai végzettségében nem találtunk szignifikáns eltérést), a természettudomány területről ezen szakok csoportjába került környezettan hallgatói pedig mindkét szülőjük iskolai végzettségét nézve szignifikánsan alacsonyabb státuszúnak nevezhetők, mint a többi természettudományos hallgató.

A szelekciós mechanizmusok összességében (néhány iskola „visszaesése” ellenére) mégiscsak fennmaradtak és azt eredményezték, hogy a szerkezetváltó iskolák a hagyományos középiskoláknál lényegesen jobb szülői iskolázottsági háttérű tanulócsoporthoz tartozhatnak magukénak.⁸

A középfokú képzés különböző típusú iskoláiban (szerkezetváltó gimnázium, „normál” gimnázium, szakközépiskola) érettségizettek továbbtanulási motivációjáról, illetve a felsőoktatásba történő bejutási esélyeiről ugyan nem állnak rendelkezésünkre egzakt adatok, az általános tapasztalatok mégis arra utalnak, hogy a gimnáziumi képzésben érettségizettek nagyobb arányban és sikeresebben választják a felsőfokú képzésben történő továbbtanulást, mint a szakközépiskolákban érettségizők. Lannert egy 1997–98-as felmérés adatai alapján arra a megállapításra jutott, hogy az egyetemi továbbtanulás a szerkezetváltó középiskolák tanulói körében a legnépszerűbb, őket a normál gimnáziumok tanulói követik a „sorban”, míg a szakközépiskolások továbbtanulási motivációi főleg a főiskolákra, valamint a továbbképző tanfolyamokra irányulnak. (Lannert, 2000. 209.)

2008-ban az összes érettségiző 52 százaléka gimnáziumi képzést zárt le. (Imre–Híves, 2010. 45.) Ugyanebben az évben a felsőoktatásba jelentkező frissen érettségizettek 69,9 százaléka gimnáziumi (normál, szerkezetváltó vagy kéttannyelvű) osztályban végzett, a szakközépiskolai érettségizettek aránya mindössze 28 százalékos.⁹ A felvettek arányában valamivel kisebb, de még mindig jelentős a gimnáziumi érettségivel rendelkezők túlsúlya: 66 százalékban vannak, szemben a szakközépiskolai érettségivel rendelkezők 31 százalékos arányával.

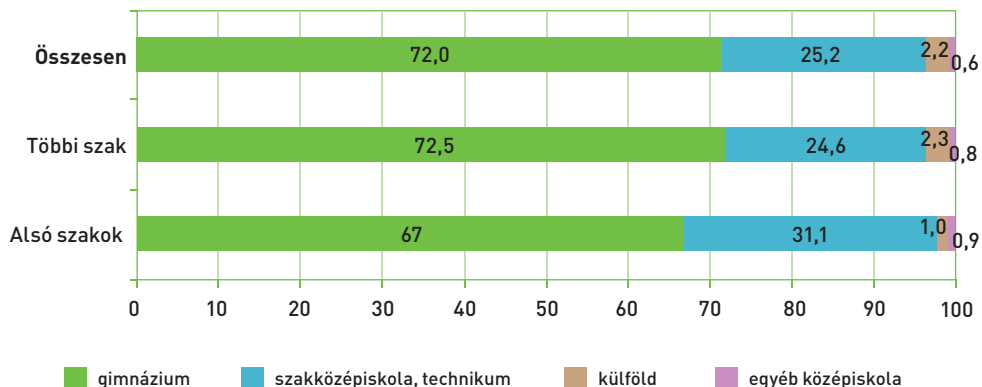
Ha a kibocsátó középiskola típusát az elemzésünkben vizsgált csoport(ok) vonatkozásában nézzük, azt láthatjuk, hogy 2011-ben a nappali alapszakos felvettek 72 százaléka gimnáziumi (normál, szerkezetváltó vagy kéttannyelvű) érettségivel rendelkezett. Ugyanez az arány a vizsgált, legalacsonyabb bejutási átlagpontszámú szakok esetében csak 67 százalék – ezzel szemben az ezekre a szakokra felvételt nyertek 31,1 százaléka szakközépiskolai érettségivel rendelkezik, míg ugyanez az arány a referenciacsoportban mindössze 25 százalék körüli. A kibocsátó középiskolai adatok megerősítik a korábban (a felvettek szociodemográfiai jellemzői alapján) kialakított képünket: a legalacsonyabb átlagpontszámú szakok esetében nemcsak a szülői iskolázottság vagy a településtípus, hanem a saját középfokú végzettség tekintetében is az átlagosnál valamivel alacsonyabb státuszú csoportot határozhatunk meg.

8 „A szülők nemcsak az átlagos népességnél, de korosztályukon belül is, sőt a hagyományos gimnáziumi osztályokba járó gyerekek szüleinél is lényegesen magasabban iskolázottak. Az anyáknak mindössze az 5 százaléka és az apáknak csak a 3 százaléka általános iskolai végzettségű, és igen alacsony (11, illetve 21 százalék) a szakmunkásképzőt végzett szülők aránya is. A legtöbben középfokú, illetve felsőfokú végzettségűek.” (Fehérvári–Liskó, 1996. 98.)

9 A többiek külföldön, vagy egyéb intézménytípusban (pl. dolgozók középiskolája) szereztek középfokú végzettséget. (Jelentkezési és felvételi adatok 2008.)

5. ábra Nappali alapszakos felvettek a középiskola típusa szerint, 2011. általános eljárás (%)

$N_{\text{összes}} = 42\,750$

Forrás: Jelentkezési és felvételi adatok, 2011.

A középiskola típusa kapcsán látható eltérésen túl a legalacsonyabb átlagpontszámú szakokra bejutottak középiskolai, illetve általános tanulmányi teljesítményük egyes minőségi mutatóiban is eltérnek. Az érettségi eredmények alapján számolt felvételi pontszámokban megmutatkozó eltérést itt most nem említjük, hiszen ez a jellemző a vizsgálatba került szakok kiválasztási alapját képezte, egyes kiegészítő mutatókat azonban érdemes külön elemzés alá vonni. A középiskolai versenyeken elért helyezéért a felvételi eljárás során pluszpontok szerezhetők, a pluszpontokat a jelentkezés során kérvényezni kell, a felvételi adatbázis tehát lehetőséget ad arra, hogy megnézzük a kiemelkedő középiskolai teljesítményt nyújtottak arányát az egyes szakcsoportokban. A 2011-es általános eljárás során felvett összes nappali alapszakos 1,9 százaléka részesült ezen a jogcímen többletpontban – a legalacsonyabb bejutási átlagpontú szakok nappalis felvettjeinél ez az arány mindössze 0,9 százalék. (Az eltérés szignifikáns, $p = 0,000$.) A felvételi eljárás során legjobban teljesítő (legmagasabb bejutási arányt produkáló) középiskolák (középiskolai top 30) volt hallgatói az összes nappali alapszakos felvett 9,2 százalékát tették ki 2011-ben. A legalacsonyabb pontszámú szakokon lényegesen kisebb arányban, mindössze 3 százalékban találhatunk ebben az évben „elit-középiskolában” érettségizett új belépőt.

Megelőző és párhuzamos tanulmányok, további tanulmányi tervek

A legalacsonyabb átlagpontszámú alapszakok hallgatóinál a középiskolát tekintve jól láthatóan a nem tipikus pályaképek (értsd: gimnáziumi érettségivel a felsőoktatásba lépés) nagyobb arányával számolhatunk. Kérdés, hogy ezek a

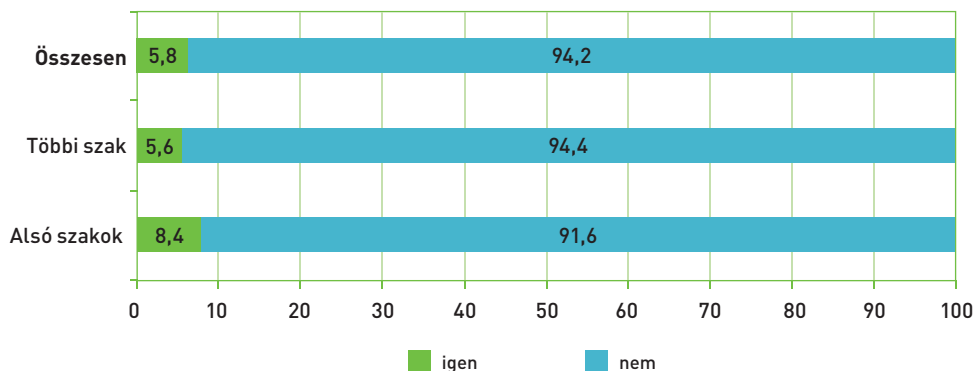
nem tipikus pályaképek a felsőfokú tanulmányok szintjén is megragadhatóak-e. Az elemzésünkben vizsgált szakok többségén hagyományosan (a bolognai reformot megelőzően) főiskolai képzés formájában folyt az oktatás. A főiskolai képzés amellett, hogy rövidebb, jellemzően 4 éves ciklusú, alapvetően erőteljesebb gyakorlatorientáltságáról volt ismert, erőteljesebb kapcsolatban állt a középfokú szakképzésekkel, a technikai képzésekkel. Az adott alapszakok többségét most is a hagyományos értelemben vett főiskolák, illetve egyetemek egykori főiskolai karai hirdetik meg. Kérdés, hogy megfigyelhető-e az ezeken a szakokon hallgató fiatalok szakképzéshez fűződő kapcsolata, rendelkeznek-e korábbi szakképzési tapasztalattal vagy végzettséggel, esetleg folytatnak-e párhuzamos tanulmányokat más intézményekben, ezen belül is felsőfokú szakképzés keretében. Érdekes lehet annak vizsgálata is, mennyire kívánják követni a bolognai rendszer által „kijelölt” akadémiai utat, tehát milyen arányban terveznek mesterképzésben való továbbtanulást – és természetesen, hogy mindezen jellemzőikben eltérnek-e többi alapszakos hallgatótársuktól.¹⁰

Az első vizsgálati szempontunk még a friss belépők adataihoz kötődik; a felvételi eljárás során a tanult szakiránynak megfelelő továbbtanulás esetén pluszpontok szerezhetőek korábbi emelt szintű vagy felsőfokú szakképzésben (OKJ-tanfolyamon) szerzett végzettségért vagy technikai képesítő bizonyítványért. Talán joggal feltételezhattük, hogy a legalacsonyabb pontszámú szakok felvettjeinél (részben az előbbieken ismertetett családi és saját tanulmányi háttérük, részben a szakok irányultsága és specifikus jellege folytán) az átlagosnál nagyobb arányban találunk majd szakképzetséért többletpontban részesülőket. Az adatok nem várt módon mindennek épp az ellenkezőjét tükrözik: a mintába került szakokra 2011-ben az általános eljárás során felvettek szignifikánsan kevesebben kaptak többletpontot ezen a jogcímen, mint a teljes nappali alapszakos csoport tagjai. Az adatok a megelőző két év felvételi eljárásai esetében is hasonlóak.

A némileg talán meglepő belépési mutató után folytassuk az elemzést a bent lévő hallgatók korábbi felsőfokú tanulmányainak vizsgálatával. Itt is meglepő adattal szembesülünk: a legalacsonyabb pontátlagú szakok nappalis hallgatói szignifikánsan nagyobb arányban rendelkeznek korábbi felsőfokú végzettséggel, mint a más szakokon tanuló nappalisok.

¹⁰ Elemzésünkben az összevethetőség fenntartása érdekében továbbra is csak a nappali munkarendű hallgatókra fókuszálunk, noha valószínűsíthető, hogy a nem tipikus pályaképek elsősorban a részdíjas képzések hallgatói körében elterjedtek. A nappali munkarendben (is) megfigyelhető nem tipikus képzési utak ugyanakkor éppen ezért erősebb kifejezőerővel bírnak: a „tipikus” tanulmányi forma mellett nem tipikus képzettségi háttérrel vagy párhuzamos tanulmányi tevékenységről szolgáltatnak információkat.

6. ábra. Rendelkezik felsőfokú végzettséggel? (nappali alapszakos hallgatók, %)

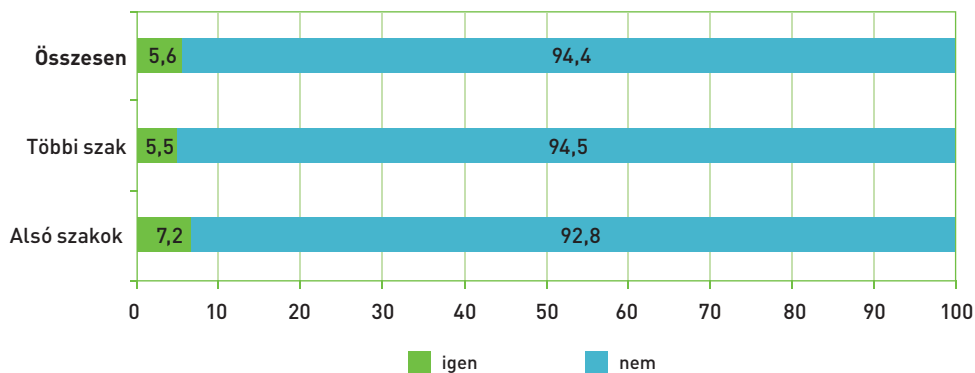
N_{összes} = 23 880

Forrás: Hallgatók 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

A korábbi végzettségek képzési szintek szerinti bontása sem ad egyértelmű magyarázatot a jelenségre; a felsőfokú szakképzéssel rendelkezők aránya az alacsony átlagpontszámú szakokon ugyan jelentősebben meghaladja az átlagot (adj. resid. = 2,5), a korábban végzett szak képzési szintje azonban független attól, hogy alacsony pontszámú, vagy egyéb szakon tanul jelenleg a válaszadó ($p = 0,266$).

A 2011-es intézményi hallgatói felmérések adatai szerint a mintába kerülés alapjául szolgáló szak mellett más szakon is folytat tanulmányokat az összes nappali alapszakos 5,6 százaléka. A legalacsonyabb átlagpontszámú szakoknál ismét szignifikánsan magasabb arányt, 7,2 százalékos párhuzamos felsőfokú képzésben történő részvételt mérhetünk.

7. ábra. Részt vesz párhuzamos képzésben? (nappali alapszakos hallgatók, %)

N_{összes} = 24 035

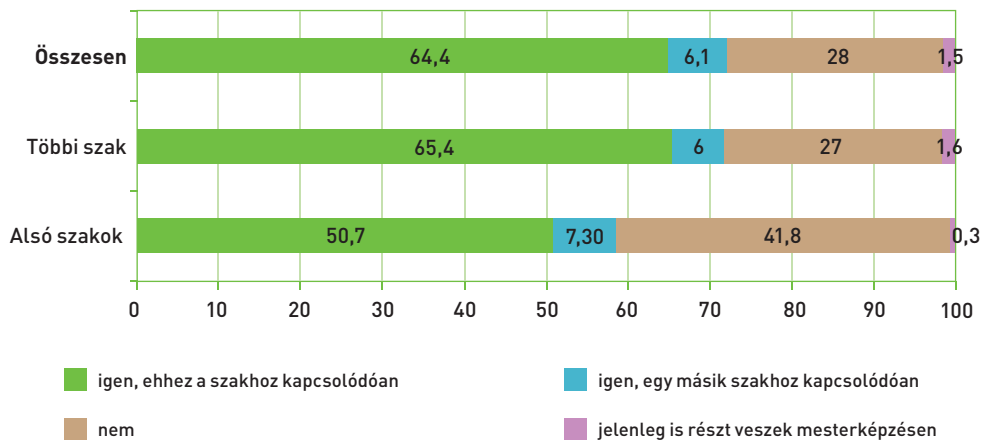
Forrás: Hallgatók 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

A korábbi végzettségektől eltérően ez esetben már erős (statisztikailag is szignifikáns, $p = 0,000$) összefüggés áll fenn a vizsgált vagy a referenciacsoporthoz tartozás (legalacsonyabb pontszámú szakok hallgatói/többi nappali alapszakos hallgató) és a párhuzamosan folytatott tanulmányok képzési szintje között. A vizsgált alacsony pontszámú szakjaink hallgatói lényegesen nagyobb arányban vesznek részt felsőfokú szakképzésben, valamint kifutó jelleggel kiegészítő képzésben, mint a többiek, míg a párhuzamos alapképzéseken történő részvételük aránya messze elmarad az összes nappalis körében mérhető értéktől. Noha a párhuzamos tanulmányok folytatásának volumene összességében egyáltalán nem nevezhető jelentősnek, elmondhatjuk, hogy az alapszakos tanulmányok mellett végzett felsőfokú szakképzések iránt valamivel nagyobb érdeklődés nyilvánul meg a legalacsonyabb bekerülési pontszámú szakok hallgatói körében.

Adataink értelmezéséhez talán azok a korábbi elemzések visznek közelebb, amelyek a fiatal pályakezdők, diplomások felsőfokú tanulmányainak szakterületek szerinti egymásra épülését, illetve heterogenitását vizsgálták. A Fiala Diplomások Életpálya Vizsgálata (FIDÉV) vonatkozó eredményeinek összefoglalásaként Szemerszki megállapítja, hogy az újabb diplomát szerzők több mint fele az első diplomájától eltérő szakcsoportban, területen tanult tovább, ebből a szempontból nem volt különbség egyetem és főiskola végzetek között, annál inkább eltérően viselkedtek az egyes képzési területek. (Szemerszki, 2010. 85.) A 2011-es hallgatói felmérések adatai nagyrészt összhangban vannak a FIDÉV korábbi tapasztalataival: a hallgatók korábbi végzettségei és párhuzamos szakjai között elsősorban a pedagógusképzésben részt vevők körében találunk azonos képzési, illetve tanulmányterülethez tartozó szakokat (a vizsgált mintában is szereplő alapszakokon kívül ifjúságsegítő, gyógypedagógiai asszisztens, szociálpedagógus szakok), egyébként a felsőfokú szakképzések és alapszakok igen széles skálájával találkozhatunk.

A megelőző és a párhuzamos tanulmányok vizsgálata legfeljebb részben igazolta munkahipotézisünket, a legalacsonyabb pontszámú szakok szakképzés-orientáltságát. A felsőfokú tanulmányok rendszerében történő továbblépés, a mesterszinten való továbbtanulás tervezése azonban már jobban illeszkedik kiinduló elképzelésünkhöz. Általános megfigyelés, hogy az alapképzésben részt vevő hallgatók igen nagy arányban tervezik tanulmányaik mesterképzésben történő folytatását, az arány az elmúlt évek különböző hallgatói motivációs felmérései szerint 60–65 százalék körül alakul (Kiss–Veroszta, 2011. 135.). A 2011-es hallgatói felmérések adatai alátámasztják a korábbi évek meglátásait: az összes nappali alapszakos hallgató 71,5 százaléka tervezi a mesterképzésre történő továbblépést, 64,4 százalékuk a mintába kerülés alapján szolgáló szakjához kapcsolódóan. Ugyanezek az arányok a legalacsonyabb bekerülési pontszámokkal jellemezhető szakok esetében lényegesen kisebbek: az adott szakhoz kapcsolódóan a hallgatók alig több mint fele, 50,7 százaléka tervez mesterszintű továbbtanulást, és ezt az átlagtól történő elmaradást nem kompenzálja, hogy egy másik, párhuzamosan végzett szakhoz kötődően az átlagosnál valamivel nagyobb, 7,3 százalékos arányban lépnének tovább a következő képzési szintre.

8. ábra. Tervez-e továbbtanulást mesterképzésben? (nappali alapszakos végzettek, %)

N_{összes} = 23 981

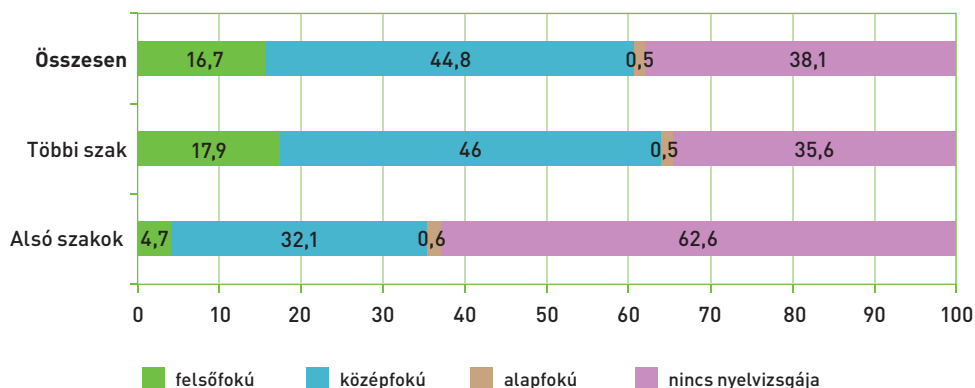
Forrás: Hallgatók 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

A nyelvtudás

A felvételi jelentkezések alapján vizsgálható korábbi teljesítmény-, illetve ismeret-elemekhez visszatérve, az eddig látottaknál még erőteljesebb a különbség a legalacsonyabb pontátlagú szakok és a többi szak felvettjei között, ha a nem kifejezetten a középiskolai teljesítményhez, hanem az általános tanulmányokhoz, ismeretekhez sorolható nyelvtudást vesszük részletesebb vizsgálat alá, a nyelvtudást a jelentkezési és felvett adatbázisban rögzített, többletpontkérelemhez csatolt nyelvvizsgabizonyítványok meglétével operacionalizálva. 2011-ben a nappali alapszakokra felvettek 46 százaléka rendelkezett középfokú nyelvvizsgával, mintegy 18 százalékuk felsőfokú nyelvvizsgával. A vizsgált, legalacsonyabb átlagpontszámú szakjaink új belépőinek hasonló aránya rendkívüli módon elmarad az átlagtól: középfokú nyelvvizsgát 33, felsőfokút mindössze 4,7 százalékuk tudott igazolni.

A hallgatói felmérés adatbázisa alapján lehetőségünk nyílik arra, hogy a felsőoktatási intézményekben tanuló hallgatók szubjektíve megítélt nyelvtudásáról is képet adjunk. A felmérés során a hallgatókat arra kértük, értékeljék nyelvtudásukat angol, német, francia, olasz, spanyol és orosz nyelvből, a „nagyon jól ismeri – egyáltalán nem ismeri” skála mentén (külön válaszlehetőségként kezelve az anyanyelvi szintű nyelvismeretet). Az adatokból általánosan megállapítható, hogy a leginkább elterjedt angol és a közepes elterjedtségű német nyelvtudáshoz képest a többi nagy európai nyelv ismerete legfeljebb szórványosnak nevezhető a hallgatók körében. Az elemzést a vizsgált legalacsonyabb pontszámú szakok és a többi szak hallgatói közti nyelvtudásbeli különbségekre kiterjesztve komolyabb eltérést az angol

9. ábra. Nappali alapszakos felvettek igazolt nyelvizsgálói, 2011. általános eljárás (%)
 $N_{\text{összes}} = 42\ 750$

Forrás: Jelentkezési és felvételi adatok, 2011.

nyelv esetében tapasztalhatunk, ezen a téren az alacsony pontszámú szakok hallgatói erőteljesen alulmúlják az átlagot. Saját megítélésük szerint jól, vagy nagyon jól 37,7 százalékuk tud angolul, további 37,3 százalékuk közepesnek tartja angol nyelvismeretét. Ugyanezek az arányok a többi szak hallgatói esetében a következők: 54,4 százalékuk jól vagy nagyon jól, további 29,5 százalékuk közepes szinten ismeri az angol nyelvet. Az angolul egyáltalán nem tudók aránya a legalacsonyabb pontszámú szakokon 6,3, a többi szakon 3,3 százalék.

Mindenképpen érdekes ugyanakkor az adatok azon tanúsága, hogy a német nyelvismeretben lényegében semmilyen különbség nem mutatkozik a két csoport között. Jól vagy nagyon jól mindkét csoportba tartozó szakok hallgatói körében 21–22 százalék, közepes szinten 28 százalék beszéli a hazánkban második legjobban elterjedt idegen nyelvet. (A többi idegen nyelv vizsgálata az alacsony választási elemszámok miatt nem ad értelmezhető eredményt.)

A nyelvtudás (illetve a nyelvvizsga megléte) terén megjelenő deficit nemcsak a bejutás (a kieső többletpontok miatt), hanem később a felsőfokú tanulmányok sikeres lezárása szempontjából is súlyos hátránynak számít, különösen annak ismeretében, hogy a felsőfokú intézmények nem tudnak különösebben intenzív nyelvi képzést nyújtani hallgatóiknak. A hazai felsőfokú végzetek jelentős része szembe-sül azzal a problémával, hogy legalább középfokú nyelvvizsga hiányában abszolutoriumának megszerzése után nem kaphatja kézhez diplomáját, tehát hivatalosan nem tud „diplomás”-ként kilépni a felsőoktatási intézmény kapuján. Az Educatio Nonprofit Kft. által 2010-ben végzett országos szinten reprezentatív kutatás adatai szerint a 2007-ben végzetek 16 százaléka nyelvvizsga hiányában nem szerezte meg diplomáját felsőfokú tanulmányai abszolválásáig. (Nándori, 2010. 197.)

Érdekes kérdés annak vizsgálata, hogyan alakult a nyelvvizsga hiányában diploma nélkül kilépők aránya az elemzésünk alapját képező alapszakok 2008-as és 2010-es nappali munkarendű végzettjeinél.¹¹ Az összes, említett két évben abszolutóriumot szerzett nappali alapszakos hallgató 28,3 százaléka tartozik azok közé, akik valamilyen oknál fogva nem szerezték meg diplomájukat is tanulmányaik lezárásakor. A legfőbb ok természetesen a nyelvvizsga hiánya: a diploma nélkül kilépők több mint 80 százaléka nyilatkozott úgy, hogy abszolutóriumának megszerzését követően nyelvvizsga híján nem kaphatta kézhez felsőfokú végzettséget igazoló okmányát.

Ha megnézzük a legalacsonyabb bekerülési pontszámúként definiált szakok 2008-as és 2010-es végzettjeit, láthatjuk a belépéskor megadott nyelvvizsgaadatok alapján is prognosztizálható súlyos lemaradást: 42,6 százalékuk nem kapta kézhez diplomáját az abszolutórium megszerzése után, közülük 93,1 százalék a nyelvtudást igazoló papír hiányában. Az abszolút értékeket nézve még érzékletesebb a vizsgált alacsony pontszámú szakok hallgatói körének problémája: a 2008-ban és a 2010-ben ezeken a szakokon végzett összes nappalis hallgató 39,5 százaléka nyelvvizsga hiányában nem tudta kézhez kapni diplomáját, ez az arány az összes nappali alapszakos végzett esetében „mindössze” 22,1 százalékos.

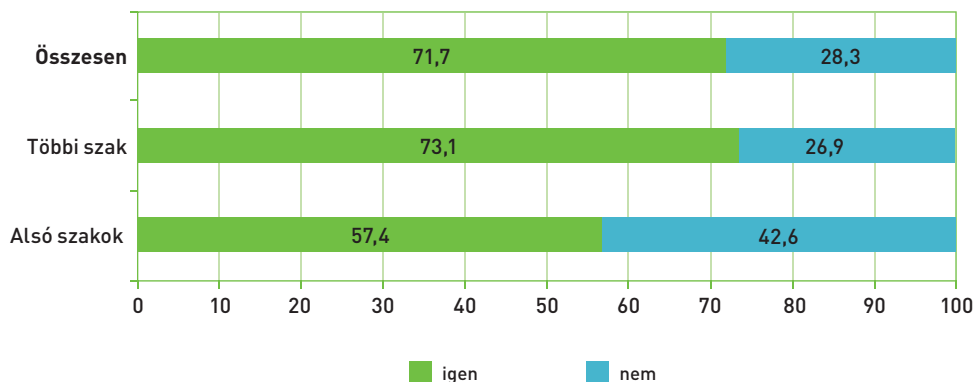
Noha a nyelvvizsga (és ezzel együtt a végzettséget hivatalosan is igazoló diploma) hiánya még nem eredményez feltétlenül rosszabb kiindulási helyzetet a munkaerő-piaci elhelyezkedés során, a nyelvtudásbeli hiányosságok már rövid távon, akár rögtön az álláskeresés során komoly hátráltató tényezőként jelentkezhetnek. A legalacsonyabb bekerülési pontszámú szakok végzettjeinek nyelvtudásbeli elmaradása annak ellenére is megnehezítheti munkaerő-piaci boldogulásukat, hogy – mint az a Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézet 2007-es, vállalatvezetőkkel készített interjúk felméréséből kiderül – a pedagógusképzés és az agrárképzés területén (ahová vizsgált szakjaink többsége tartozik) nem kifejezetten magasak a pályázók nyelvismeretével kapcsolatos munkáltatói elvárások (GVI, 2007).

11 Az elemzéshez a Diplomás Pályakövető Rendszer keretében a felsőoktatási intézmények által lefolytatott végzettfelmerések Educatio Nonprofit Kft. által aggregált adatbázisát használjuk. A mintában szereplő összes nappali alapszakos végzett száma 3659 fő. A vizsgált, legalacsonyabb bejutási átlagpontszámúként azonosított szakokon nappali munkarendben végzettek száma a mintában 338 fő (az összes nappali alapszakos végzett 9,1 százaléka). A minta két évfolyamot, a 2008-ban és a 2010-ben végzettek csoportját tartalmazza. Adataink alapján az állapítható meg, hogy az évek szerinti bontás a legtöbb esetben nem vezet szignifikáns különbséghez a munkaerő-piaci elhelyezkedés jellemzően nem időtartam-vonatkozású elemeit illetően. A szignifikáns különbségek hiányát sajnos az ily módon bontott adatbázis elemzéshez nem mindig elégséges cellánkénti elemszámai is előidézhetik, ezért úgy döntöttünk, hogy a két év végzettcsoportját alapesetben együtt kezeljük; évenkénti bontásokat csak akkor mutatunk be, ha az adott változó esetében a két végzettcsoport között szignifikáns eltérést tapasztalhatunk.

10. ábra. Az abszolutórium megszerzése után a diplomát is kézhez kapta?
(nappali alapszakon végzettek, %)

$N_{\text{összes}} = 3865$

Forrás: Frissdiplomások 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

A legalacsonyabb felvételi átlagpontszámú szakok végzettjei a munkaerőpiacon

Milyenek a fentiekben bemutatott alacsony bejutási pontátlagú szakok végzettjeinek munkaerő-piaci érvényesülési lehetőségei? A már ismertetett kiinduló hipotézisünk szerint az itt végzettek lényegesen alacsonyabb státuszú pozíciókat tudnak elfoglalni diplomaszerezésüket követően, és ezzel párhuzamosan értelemszerűen általános (és anyagi) sikerességük is mérsékeltebb, mint más alapszakokon végzett társaiké. Az eddigi elemzés során kirajzolódott, hogy ezek a szakok hallgatói általában véve alacsonyabb státuszú társadalmi háttérrel rendelkeznek, mint a többiek. Amennyiben azt látjuk, hogy az ezekről a szakokról kikerülő diplomások szignifikánsan rosszabb munkaerő-piaci körülményekkel rendelkeznek, mint más szakok végzettjei, akkor elmondhatjuk, hogy az „alacsony státuszú”-nak is nevezhető szakok társadalmi mobilitásban betöltött szerepe korlátozott mértékű, döntően középfokú végzettségű szülők közepesen (elő)iskolázott gyermekeit juttatja a diplomás munkaerőpiac alsó pozícióiba.

Az egyes képzési területeken szerzett felsőfokú végzettségek eltérő munkaerő-piaci értékét már számos tanulmány bemutatta; elemzésünk fontos kérdése az is, vajon az „alacsony státuszú” szakok kimeneti hatása azonos mértékben érvényesül-e az egyes vonatkozó képzési területeken, független-e attól, tehát az egyes képzési területeken belül is érzékelhető-e különbség a diploma felhasználhatóságát, értékét tekintve az „alacsony státuszú” és az egyéb szakok között.

Munkakeresés, elhelyezkedés, munkanélküliség

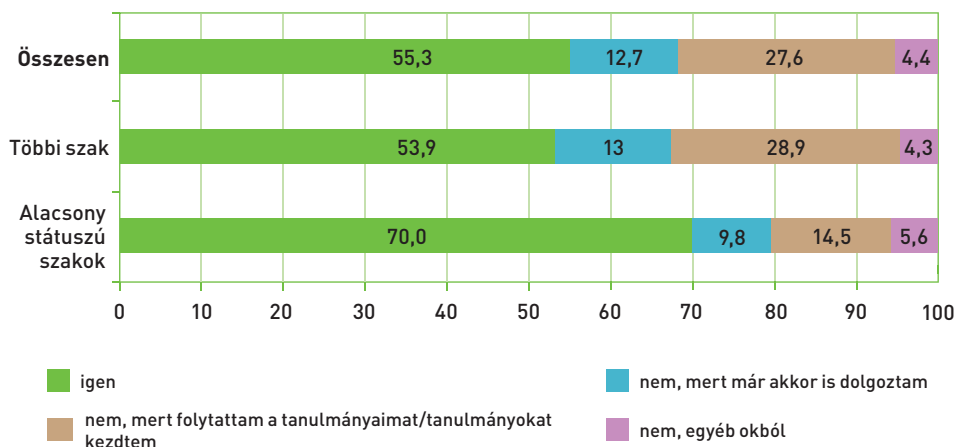
Az abszolutorium (és optimális esetben a diploma) megszerzése a „hagyományos” átmenetmodell szerint a munkaerő-piaci pályakezdés közvetlen előzménye. Természetesen a tényleges tanulmányi és munkaerő-piaci életutak ennél lényegesen bonyolultabbak. A hallgatók jelentős része már rendelkezik valamilyen munkahelytel tanulmányai során, az eltérő munkarendek hallgatói jellemzően eltérő élethelyzetben vannak többek közt a munkaviszonnyal rendelkezés tekintetében is, mások esetében különböző okok miatt eltolódik a munkába állás, a tanulmányok (képzési szintek) bolognai rendszer szerinti egymásra épülése pedig végképp lehetetlenné teszi az egyszerű lineáris modell alkalmazását.

Adataink alapján is jól kirajzolódik az abszolutoriumszerzés és munkába állás körüli helyzet bonyolultsága: a hallgatók (és itt most csak a nappali munkarendűekről beszélünk) mintegy 13 százaléka már rendelkezett munkahellyel felsőfokú tanulmányai befejezésekor. Közel 30 százaléka a továbbtanulás mellett döntött, így ők is kikerültek a munkahelyet keresők köréből, további 4–5 százalék egyéb okból szintén elhalasztotta a munkába állás (előkészítő) folyamatának megkezdését.

Ha a tanulmányunkban vizsgált „alacsony státuszú” szakok hallgatóit összevetjük a többi szak hallgatóival, azt látjuk, hogy körükben igencsak eltérő átmenetmodell érvényesült. Már az abszolutoriumszerzés pillanatában munkában állók aránya is elmarad a többi szak hasonló mutatójától, az igazán nagy különbség azonban a továbbtanulás terén érzékelhető. Míg a többi szak hallgatóságának 28,9 százaléka

11. ábra. Az abszolutorium megszerzése után közvetlenül keresett munkát?
(nappali alapszakos végzetek, %)

$N_{\text{összes}} = 3792$

Forrás: Frissdiplomások 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

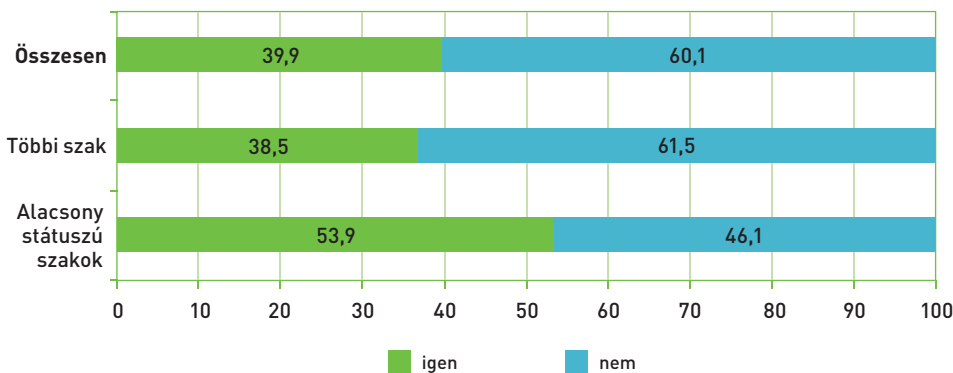
további tanulmányokat kezdett vagy folytatott a kérdőív kitöltésének alapjául szolgáló végzettsége megszerzése után, addig az „alacsony státuszú” szakok hallgatói mindössze 14,5 százalékban maradtak továbbra is a felsőoktatásban. A többiek az abszolutórium (illetve a diploma) megszerzése után álláskeresőként megjelentek a munkaerőpiacon.

Az álláskereső sikerességében összességében nincs különbség a vizsgált és a referenciacsoport végzettjei között. 27–28 százalékuk azonnal, egy hónapon belül elhelyezkedett, és ugyanilyen arányban vannak jelen közöttük azok, akik a kérdezés időpontjában még nem tudtak munkahelyet találni maguknak. Itt természetesen az alacsony elemszámokból következő értelmezhetőségi korlátok ellenére érdemes a végzés éve szerint bontani a válaszadókat; az eltérések a két csoport között a 2008-as és a 2010-es év végzettjeit tekintve sem szignifikánsak, a korábbi évben abszolutóriumot szerzettek körében az egy hónapon belül elhelyezkedettek aránya valamivel magasabb (30 százalék körüli), míg a kérdezés időpontjáig sikertelenül próbálkozóké (nem meglepő módon) alacsonyabb, 10–15 százalék körül alakul.

Az elhelyezkedés sikerességének képét árnyalja a végzés óta megtapasztalt munkanélküliségi arány. A teljes nappali alapszakos csoportot nézve a munkanélküliséget átélők aránya mintegy 40 százalék, nagyjából hasonló értéket mérhetünk a „nem alacsony státuszú” szakok végzettjeinek körében is. Vizsgált, legalacsonyabb bejutási pontszámú, vagy újabb terminusunkkal élve „alacsony státuszú” szakok végzettjeinél ez az arány lényegesen magasabb. Abszolutórium megszerzése óta 53,9 százalékuk került egyszer vagy többször munkanélküli élethelyzetbe.

12. ábra. Az adott végzettség megszerzése óta volt munkanélküli?
(nappali alapszakos végzetek, %)

$N_{\text{összes}} = 3759$

Forrás: Frissdiplomások 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

Munkahelyi státusz, beosztás, jövedelem

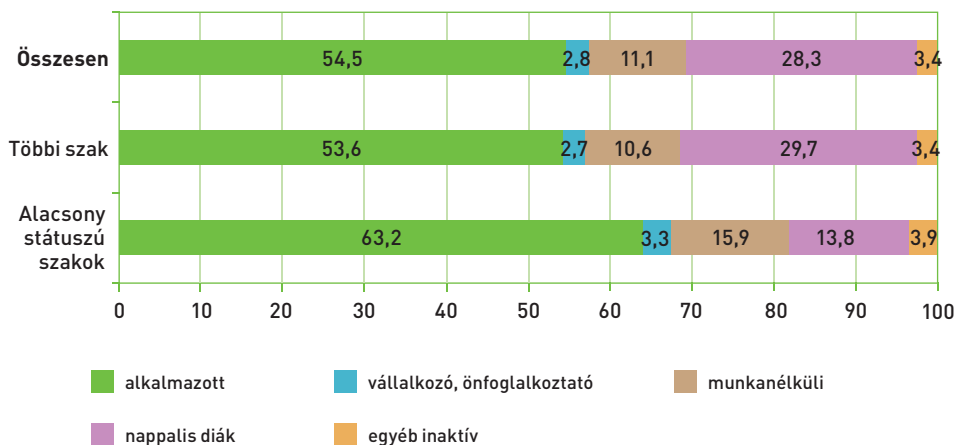
A 2008-ban és a 2010-ben végzettek többsége alkalmazottként van jelen a munkaerőpiacon. Az abszolutóriumszerzés utáni továbbtanulási aránynak megfelelően mintegy 30 százalékuk jelenleg is felsőoktatási hallgató, az önállóak, vállalkozók, illetve az inaktívak aránya nem jelentős. A korábbiakban láthattuk, hogy a végzettek mintegy 40 százaléka megtapasztalta már a munkanélküliséget, ez azonban láthatóan nem jelenti azt, hogy a tartós munkanélküliség állapotába kerültek volna, a kérdezés időpontjában ugyanis csak mintegy 10-11 százalékuk van ebben az élethelyzetben.

Az „alacsony státuszú” szakok végzettjeinek eltérő munkaerő-piaci integrációja ebben a tekintetben is jól kirajzolódik. Körükben is az alkalmazottként történő foglalkoztatás a leggyakoribb, ennek aránya azonban messze meghaladja a többi szak végzettjei (és a teljes nappali alapszakos végzettcsoport) körében mérhető értéket: csaknem kétharmaduk tartozik az alkalmazotti csoportba. A vállalkozók és az inaktívak arányában nincs szembetűnő eltérés a többi szak végzettjeihez képest, a nappalisként a felsőoktatásban maradtak aránya azonban már lényegesen kevesebb. Láthattuk a vizsgált csoport kedvezőtlenebb munkanélküliségi mutatóit, ezt a képet a jelenlegi státuszra vonatkozó kérdés is megerősíti: a kérdezés időpontjában mintegy 16 százalékuk tartozott a munkanélküliek táborába.

Megvizsgáltuk, hogy az „alacsony státuszú” szakok végzettjeinek munkanélküliségi arányában szerepet játszik-e a képzési terület. Általános vélekedés

13. ábra. A végzettek fő munkaerő-piaci státusza (nappali alapszakos végzettek, %)

$N_{\text{összes}} = 3779$

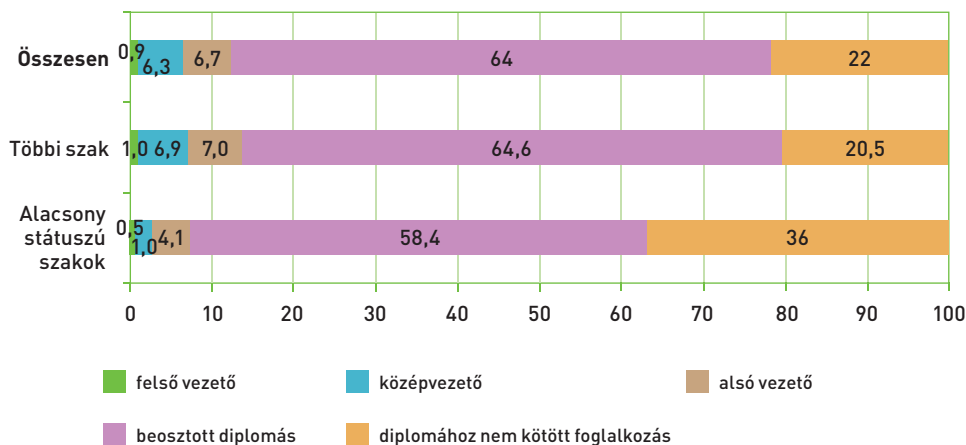
Forrás: Frissdiplomások 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

szerint a képzési terület meghatározó a munkaerő-piaci érvényesülésben, egyes területek diplomásai „lábon elkelnek”, míg más területek végzettjei számára alig kínálkozik munkaalkalom. Adataink nem támasztják alá a képzési terület meghatározó szerepét a munkanélküliség elkerülésében. A szakokat „alacsony státuszú”-ra és „nem alacsony státuszú”-ra bontva valamennyi érintett képzési területen belül egyértelműen látszik a különbség a két csoport végzettjeinek munkaerő-piaci lehetőségeit, elsősorban munkanélkülivé válásukat illetően. Az „alacsony státuszú” szakok végzettjei minden érintett képzési területen belül nagyobb arányban voltak már munkanélküliek, mint a területek egyéb szakjairól kikerültek, a műszaki, a pedagógusképzés és a természettudomány terület „alacsony státuszú” szakjainak végzettjei pedig a kérdés időpontjában is szignifikánsan nagyobb arányban voltak munkanélküliek a többi, adott képzésterületen belüli szak végzettjénél.

A munkanélküliség kérdésének bemutatása után térjünk vissza az alkalmazotti státuszban lévők csoportjához. A felsőfokú végzettség egyik fő munkaerő-piaci hatása, hogy megnyitja az utat az elemzések szerint komoly bérelőnnyel és magasabb presztízzsel kecsegtető „diplomás státuszok” felé. A diplomások bér- és általános státuszbeli előnye a rendszerváltás környékén indult nagymértékű növekedésnek (Kézdi, 2004), és a tömegesedő felsőoktatás kibocsátása sem okozott traumatikus változásokat a diplomások munkaerő-piaci alkalmazásának, integrációjának terén (Galasi, 2004). Az oktatási expanzió hatására bizonyos változások azonban lezajlottak: a munkáltatók a frissen végzettek egyre jelentősebb részét alkalmazták felsőfokú végzettséghez csak lazábban kötött, alkalmasint középfokú végzettséggel is ellátható „ügyviteli-irodai” foglalkozásokban (diszpécser, ügyintéző, programozó, asszisztens stb.) (Kertesi–Köllő, 2006). A diplomás munkaerőpiac „alsó régiója” egyre erősebben összefolyt a „középfokú” munkaerőpiac kvalifikáltabb munkapozícióival.

Utóbbi jelenséget a diplomás pályakövetési felmérések adatai alapján is jól láthatjuk. A 2008-ban és a 2010-ben végzett hallgatók 22 százaléka nyilatkozott úgy, hogy „diplomához nem kötött” pozícióban van, felsőfokú végzettséget nem igénylő munkát végez. Ha megnézzük az „alacsony státuszú”-ként meghatározott szakokról kilépettek hasonló adatát, azt látjuk, hogy körükben az átlagosnál lényegesen magasabb a diplomás pozíciókból kiszorultak aránya, a kérdés időpontjában több mint egyharmaduk nem „felsőfokú foglalkozás”-ban dolgozik. Egyre jobban körvonalazódik az „alacsony státuszú” szakok korlátozott mobilitási csatornaként való meghatározása: hipotézisünkben fentebb úgy fogalmazzunk, hogy ezek a szakok elsősorban a diplomás munkaerőpiac alsó pozícióiba való bejutást teszik lehetővé – ezt azzal egészíthetjük ki, hogy az alacsony státuszú szakok végzettjei jelentős részben a diplomás munkaerőpiac alsó, a középfokú munkaerőpiac pozícióival egyre jobban összeolvadó szegmensébe tudnak bejutni.

14. ábra. A végzetek beosztása (munkahelyi pozíciója) (nappali alapszakos végzetek, %)

N_{összes} = 1982

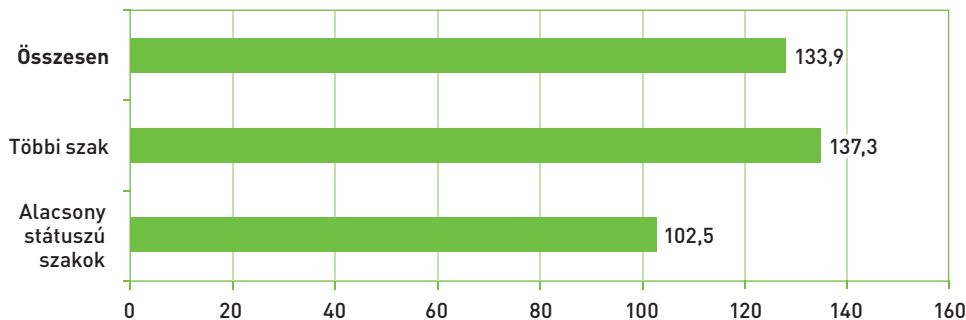
Forrás: Frissdiplomások 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

Az „alacsony státuszú” szakok végzettjeinek bérhátránya a többi szak végzettjéhez képest jelentős, mintegy 25 százalékosra tehető. Érdekes, hogy az „alacsony státuszú” szakok végzettjei esetében a pályaelhagyás, illetve a nem diplomához kötött munkakörben történő foglalkoztatás nem jelent bérhátrányt a diplomás munkakörben vagy saját szakterületen belül maradókhoz képest, az átlagjövedelmek mindkét változótól függetlenek. Ez az eredmény újabb adalék lehet a felsőfokú végzettséghez kötött „alsó” és a középfokú végzettséghez kötött „felső” munkaerő-piaci szegmens összeolvadásának jellegét illetően.

A diplomás pályakövetési felmérések egyik fő tanulsága a jövedelmek erős képzési területi meghatározottsága (Varga, 2010; Garai–Kiss, 2010). Az „alacsony státuszú” szakok köre mindazonáltal érdekes módon „keresztbe metszi” a képzési területeket. Az ezeken a szakokon végzetek átlagjövedelme összességében is szignifikánsan eltér a többi szak végzettjeitől, ráadásul az agrár-, a műszaki és az orvos- és egészségtudományi képzés esetében területen belül is szignifikáns a csoportok közötti eltérés.

15. ábra. A végzettek főállásból származó havi nettó jövedelme (ezer Ft)
(nappali alapszakos végzettek)

$N_{\text{összes}} = 1942$

Forrás: Frissdiplomások 2011 – Educatio Nonprofit Kft.

Összegzés

Az „alacsony státuszú”-ként meghatározott szakok munkaerő-piaci kapcsolódásukat tekintve a nemzetgazdaság strukturális okokból kevésbé dotált szegmenseihez (könnyűipar, faipar, nagyüzemi jellegű agrárgazdaság, hagyományos nehézipar), vagy a már-már közhelyszerűen „elhanyagolt” területekhez (alapfokú oktatás és nevelés, egészségügy) tartoznak, de olyan szakot is találhatunk közöttük, amelynek „helyét” viszonylagos újdonsága révén még vélhetően nem találta meg a munkaerőpiac (romológia, környezettan). Adataink mindazonáltal azt mutatják, hogy van értelme egységben kezelni őket mind hallgatóságuk szociodemográfiai jellemzőit, mind előképzettségüket, mind pedig az itt szerzett diplomák munkaerő-piaci értékét illetően.

A legalacsonyabb bekerülési pontszámú alapszakok nappalis hallgatóit egy nagyjából átlagos anyagi háttérű, szakmunkás vagy szakközépiskolát végzett apával és érettségizett anyával rendelkező, nagyrészt községi vagy kis- és középvárosból származó csoportként írhatjuk le. Középiskolai végzettségüket az iskolatípus szerint vizsgálva az átlagosnál erősebb szakközépiskolai érettségizett arányt fedezhetünk fel, érdekes azonban, hogy szakirányú technikus, vagy OKJ-képesítéssel kevesen rendelkeznek közöttük. Alapszakos tanulmányaik mellett ezzel ellentétben már az átlagosnál nagyobb mértékben orientálódnak párhuzamosan folytatott felsőfokú szakképzések felé, míg a tanulmányaik befejezését követően csak kevesen kívánnak közülük mesterképzésre továbblépni. Idegen nyelvi kompetenciáik messze elmaradnak a többi szak hallgatóiétól, ez a deficit a diploma tényleges megszerzése során is súlyos problémaként jelentkezik: az „alacsony státuszú” szakok nappalis végzettjeinek mintegy 40 százaléka nyelvvizsga hiányában nem kaphatja kézhez diplomáját az abszolutórium után.

Az „alacsony státuszú” szakokról kilépők körében az átlagosnál magasabb a munkanélküliségi arány, kevesebb a vezető beosztású, az itt végzettek komoly, mintegy 25 százalékos bérhátránnyal rendelkeznek más szakokról kikerült társaikhoz képest. Összességében megállapítható, hogy az „alacsony státuszú” szakok társadalmi mobilitásában betöltött szerepe korlátozott mértékű, döntően szakmunkás vagy középfokú végzettségű szülők közepesen (elő)képzett gyermekeit juttatják a diplomás munkaerőpiac alsó, a középfokú végzettségű munkaerőpiac kvalifikáltabb pozícióival részben összeolvadó szegmensébe.

Irodalom

Bander K. (2011): Változások a gazdaságtudományi képzésben: intézményi pozíciók, bekerülési esélyek, a hallgatói összetétel alakulása 2006 és 2010 között. Felsőoktatási Műhely, 2011/1. 53–70.

Bódi E.–Garai O. (2011): Előnyben részesítés a felsőoktatási felvételi eljárásban. Felsőoktatási Műhely, 2011/1. 71–80.

Fábrí I. (2009): A hazai felsőoktatás legnépszerűbb szakjai 2009-ben – A felsőoktatási jelentkezések általános tendenciái. Felsőoktatási Műhely, 2009/1. 9–28.

Fehérvári A.–Liskó I. (1996): Szerkezetváltó iskolák a kilencvenes években. Oktatókutató Intézet, Budapest

Galasi P. (2004): Valóban leértékelődtek a felsőfokú diplomák? Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek 3.

Garai O.–Kiss L. (2010): Reál diplomával a munkaerőpiacon. In: Garai O. et al. (szerk.): Frissdiplomások 2010. Educatio Nonprofit Kft., Budapest, 205–226.

Gáti A. (2010): Társadalmi háttér és mobilitás. In: Garai O. et al. (szerk.): Frissdiplomások 2010. Educatio Nonprofit Kft., Budapest, 155–175.

Imre A.–Híves T. (2010): A középfokú oktatás szerkezeti változásai és az érettségivel kilépők. Felsőoktatási Műhely füzetek 1. Felsőoktatási jelentkezések 2010 – Továbbtanulási tendenciákat meghatározó tényezők. 39–48.

Kertesi G.–Köllő J. (2006): Felsőoktatási expanzió, „diplomás munkanélküliség” és a diplomák piaci értéke. Közgazdasági Szemle, 2006/3. 201–225.

Kézdi G. (2004): Iskolázottság és munkaerő-piaci sikeresség. In: Fazekas K.–Varga J. (szerk.): Munkaerőpiaci tükör 2004. MTA KTI – OFA, Budapest, 43–48.

Kiss L.–Veroszta Zs. (2011): Bachelor Graduates in Hungary in the Transitional Period of Higher Education System. In: Schomburg, H.–Teichler, U. (eds.): Employability and Mobility of Bachelor Graduates in Europe. Sense Publishers, Rotterdam, 129–141.

Lannert J. (2000): Továbbhaladás a magyar iskolarendszerben. In: Kolosi T. et al. (szerk.): Társadalmi riport 2000. Társki, Budapest, 205–222.

MKIK Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézet (GVI 2007): Diplomás pályakezdők, és egyetemi, főiskolai karok vállalati szemszögből. MKIK GVI, Budapest

Nándori E. (2010): Átmenet a felsőoktatásból a munkaerőpiacra. In: Garai O. et al. (szerk.): Frissdiplomások 2010. Educatio Nonprofit Kft., Budapest, 193–202.

Róbert P. (2000): Bővülő felsőoktatás. Ki jut be? Educatio folyóirat, 2000/1. 79–94.

Szemerszki M. (2010): Frissdiplomások továbbképzése és továbbképzési stratégiái. In: Garai O. et al. (szerk.): Frissdiplomások 2010. Educatio Nonprofit Kft., Budapest, 83–103.

Varga J. (2010): A pályakezdő diplomások keresete, munkaerő-piaci sikeressége a 2000-es évek elején. In: Garai O. et al. (szerk.): Frissdiplomások 2010. Educatio Nonprofit Kft., Budapest, 59–72.

Veroszta Zs. (2011): Friss diplomával a turizmusban. Hallgatói motivációk regionális különbségei. Felsőoktatási Műhely, 2011/3. 61–77.

Adatforrások

Diplomás pályakövetés – 2011-es intézményenkénti hallgatói felmérések összesített adatbázisa. Educatio Nonprofit Kft. (Hallgatók 2011. Educatio Nonprofit Kft.)

Diplomás pályakövetés – a 2008-ban és a 2010-ben végzettek intézményenkénti felmérésének összesített adatbázisa. Educatio Nonprofit Kft. (Frissdiplomások 2011. Educatio Nonprofit Kft.)

Jelentkezési és felvételi adatok, 2008–2011. Educatio Nonprofit Kft.

